

INUUNERITTA

Ukiumoortumik nalunaarusiaq
2008

IMAI	1
AALLAQQAASIUT	3
KALAALLIT NUNAANNI NALINGINNAASUMIK PEQQISSUSEQ	5
TIKKUUSSISSUTIT.....	5
<i>Meeraaqqat toqusarnerat.....</i>	5
<i>2500 gram sinnerlugu oqimaassuseqarlutik inuusut amerlassusiat.....</i>	5
<i>Qanoq sivisutigisumik inuunissaannut ilimagisaq.....</i>	5
<i>Nammineq peqqissutsimik naliliineq.....</i>	6
SULINIUTEQARFIK 1 – AANNGAJAARNIUTIT.....	7
PERIAATSIT	7
ANGUNIAKKAT.....	7
TIKKUUSSISSUTIT.....	7
<i>Tamarmiusumik aalakoornartumik atuineq.....</i>	7
<i>Inuusuttut 15-nik ukioqarlutik marloriarlutik amerlanerusunilluunniit aalakoorsimasut</i>	
<i>procentinngorlugit.....</i>	8
<i>Inuusuttut 15-nik ukiullit ataasiarlutik arlaleriarlutilluunniit hashitorsimasut</i>	
<i>procentinngorlugit.....</i>	8
<i>Inuusuttut 11, 13 aamma 15-nik ukiullit ukiuni kingullerni naamaarsimasut.....</i>	8
SULINIUTIT.....	8
SULINIUTEQARFIK 2 – ANNERSAASARNEQ KINGUAASSIUUTITIGULLU	
ATORNERLUISARNEQ.....	10
PERIAATSIT	10
ANGUNIAKKAT.....	10
TIKKUUSSISSUTIT.....	10
<i>Persuttaanerit 18 49-llu akornanni ukiulinnit nalunaarutigineqartut.....</i>	10
<i>Kinguaassiuutitigut atornerluinerit 18 29-llu akornanni ukiulinnit nalunaarutigineqartut.....</i>	11
<i>Annersaanerit kinguaassiuutitigullu atornerluinerit politiinut unnerluutigineqartut.....</i>	11
SULINIUTIT.....	11
SULIUTEQARFIK 3 – IMMINUT TOQUTTARNEQ	12
PERIAATSIT	12
ANGUNIAKKAT.....	12
<i>Imminut toqoriartarnerit.....</i>	13
SULINIUTIT.....	13
SULINIUTEQARFIK 4 – NERISAQARNEQ TIMILLU AALATINNERA	15
PERIAATSIT	15
ANGUNIAKKAT.....	15
TIKKUUSSISSUTIT.....	15
<i>Body Mass Index ≥ 30-llit amerlassusii.....</i>	15
<i>Innuttasunit tamani ullut tamaasa safitortartut imaluunniit sodavanditortartut amerlassusaat</i>	
.....	16
<i>Atuarfimmi nerisaqartitsinermut peqataasut.....</i>	16
SULINIUTIT.....	16
SULINIUTEQARFIK 5 – ATOQATIGIINNEQ.....	18

PERIAATSIT	18
ANGUNIAKKAT	18
TIKKUUSSISSUTIT.....	19
<i>Inuusuttuaqqat ernisarneri</i>	19
<i>Kinguaassiuutigut nappaatit tunillaattartut takussaaneri</i>	19
<i>Nammineq kissaatigalugu naartuersinnerit amerlassusii</i>	20
SULINIUTIT.....	20
SULINIUTEQARFIK 6 – PUJORTARTARNEQ.....	21
PERIAATSIT	21
ANGUNIAKKAT	21
TIKKUUSSISSUTIT.....	21
<i>Tupamik eqqussuineq</i>	22
<i>Pujortartarani pujormiuutinneqarneq</i>	22
<i>Naartusut pujortartartut amerlassusii</i>	22
SULINIUTIT.....	22
SULINIUTEQARFIK 7 – MEEQQAT INUUSUTTULLU.....	23
PERIAATSIT	23
ANGUNIAKKAT	23
TIKKUUSSISSUTIT.....	23
<i>Naartusut misissortittarnissamut pilersaarusiamut innersuussutigineqartumut malinnissimasut</i>	23
<i>Meeqqat kaattut</i>	24
<i>Meeqqat pitsaasumik inuusaaseqarnerminnik namminneq nalunaartut amerlassusii</i>	24
<i>Meeqqat paarnanik naatitanillu atuinerat</i>	24
<i>Meeqqat sodavandinik mamakujuttunillu atuinerat</i>	25
<i>Meeqqat innersuussutigineqartut malillugit akiuussutissanik kapitissimasut</i>	25
SULINIUTIT.....	25
SULINIUTEQARFIK 8 – UTOQQAAT	26
PERIAATSIT ANGUNIAKKALLU.....	26
ANGUNIAKKAT.....	26
TIKKUUSSISSUTIT.....	26
<i>Utoqqaat eqeersimaartut</i>	27
SULINIUTIT.....	27
SULINIUTEQARFIK 9 – KIGUTIT	28
ANGUNIAKKAT.....	28
TIKKUUSSISSUTIT.....	28
<i>Meeqqat 6-nik ukiullit putoqanngitsunik kigutillit amerlassusii</i>	28
SULINIUTIT.....	28
INUUNERITTA PULJE	29
2006-MIIT 2008-MUT AGGUAASSINERIT	29
SULEQATIGIINNISSAMIK ISUMAQATIGIISSUTIT.....	30
PAARISA	31
PAARISA-MI SULISUT	32
PAARISA	33
ATAATSIMEERSUARNERNI AAMMA ATAATSIMIINNERNI PEQATAANERIT.....	34
ANGALANERIT	35
PIKKORISSARNERIT/ILINNIAQQINNERIT	36
PAASINIAAVISSAT	37

Inuuneritta 2008 ukiumoortumik nalunaarusiaq

Aallaqqaasiut

2003-mi taamanikkut naalakkersuisuusup innuttaasut peqqissusaannut suliniummik ataatsimoorussamik pilersitsisoqarnissaa suliniutigaa. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut **Inuunerittam**ik taaguuserneqarpoq. Inuuneritta 2006-imi Inatsisartut ataatsimiinneranni aalajangiunneqarpoq, 2006-imilu decemberimi aallartinneqarluni.

Suliniuteqarfissat/anguniagassat qulingiluat ilanngunneqarnissaat isumaqatigiissutigineqarpoq:

- Aanngajaarniutit (siusinnerusukkut *Imigassaq hashlu*-imik taaneqartartoq)
- Annersaasarneq kinguaassiutitigullu atornerluisarneq (siusinnerusukkut *Persuttaasarneq, pinngitsaaliisarneq kinguaassiutitigullu atornerluisarneq*-mik taaneqartartoq)
- Imminut toquttarneq (siusinnerusukkut *Imminortarneq*-mik taaneqartartoq)
- Nerisaqarneq timillu aalatinnera (siusinnerusukkut *Nerisat timimillu atuineq*-mik taaneqartartoq)
- Atoqatigiinneq
- Pujortartarneq
- Meeqqat inuusuttullu
- Utoqqaat
- Kigutit (siusinnerusukkut *Kigutigissaaneq*-mik taaneqartartoq)

Inuuneritta 2007-miit 2012-imut ingerlanneqassaaq, Naalakkersuisullu periaasissaannik anguniagassaannillu imaqarluni, taanna atuagassiami ”Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut – Naalakkersuisut periaasissaat anguniagassaallu 2007 – 2012” atuarneqarsinnaavoq. Atuagassiaq Nuummi Sisimiunilu illunut tamanut agguanneqarnikuuvoq, Kalaallillu Nunaata sinnerani illoqarfinni nunaqarfinnilu napparsimavinnut napparsimaveeqqanullu nasissorneqarnikuulluni.

Aqutsisut suliniuteqarfigisassani tamani suliniutissanik assigiinngitsunik siunnersuuteqarput. Suliniutit 2006-imi aallartinneqartut siunnersuutinit taakkunanit aallaaveqarput.

Innuttaasut peqqissuunerat ataatsimoorullugu suliassaavoq, aammalu Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi piffissami aalajangiunneqartumi anguniarneqartut aatsaat assigiinngitsorpasuit ataatsimoorussillutik suliniuteqarnerisigut anguneqarsinnaavoq.

Inuunerittamut malinnaatinneqartut makkunaneersuupput, PAARISA, Politiit, Nakorsaa-neqarfik, MIPI – Meeqqat Inuusuttullu Pillugit Ilisimasanik Katersuivik, Nerisat Pillugit Si-unnersuisoqatigiit, Ummasut Nakorsaqarfiat, Isumaginninnermut Naalakkersuisoqarfik aamma Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, Peqqinnermut aqutsisoqarfik, Utoqqarnik Sullissiviit, Kigutileriffiit, KANUKOKA Oqaluffeqarfillu. Malinnaatinneqartut sulias-

saraat Inuunerittap ingerlanneqarnera, suliallu qiteqqunnerani naammassineranilu 2012-mi naliliinermut peqataanissaq Inuunerittallu 2012-ip kingorna ingerlaqqinnissaanut innersuussisinnaallutik.

Peqqinnermut aqutsisoqarfik, pinaveersaartitsinermut ataatsimiitsitaliat, pitsaaliuinnermut siunnersortit allarpassuillu suleqatigalugit Inuuneritta PAARISAmi ingerlanneqarpoq. Peqqinnissaqarfik kisimiilluni peqqinnermik isumaginnissinnaanngilaq, inuiaqatigiit tamarmiullutik akisussaassusermik takutitsisussaapput. Inuunerittamit anguniarneqarpoq suliassat ataqatigiissumik suliassaqarfiit assigiinngitsut tamarmik inuiaqatigiillu tamarmik ingerlatissagaat. Inuit namminneq, ilaqutariit, atuarfik, suliffik, nunaqarfiit aamma illoqarfiit peqqinneq pillugu akisussaaffimmik tigusissapput.

Kalaallit Nunaanni nalinginnaasumik peqqissuseq

Tikkuussissutit

Meeraaqqat toqusamerat

Meeraaqqat toqusarnerat toqungallutik inuusut aamma uumallutik inuusut inuunerminni ukiumi siullermi toqusut (ukiut 0 – 1) inuusullu amerlassusiisa (uumallutik aamma toqungallutik inuusut) agguarneqarnerannit nassuiarneqartarpoq.

Meeraaqqat toqusarnerat 2012-mi 11,0 angussanngikkaa anguniagaavoq. Meeraaqqat toqusarnerat 2006 procentinngorlugu 14,9-miippoq.

Ukioq		1976-80	1981-85	1986-90	1991-95	2005	2006	2007
Kalallit	Nukap.	32,8	28,4	28,4	22,3	8,8	16,9	11,1
Nunaat	Niviars.	27,3	25,7	21,5	27,4	6,9	14,0	22,1
Danmark	Katillugiit	9,0	8,0	7,8	5,8	4,0	4,0	4,0

Tabel 1. Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi 1971-miit 2006-mut meeraaqqat toqusarnerat. (Nunatsinni Nakorsaaneqarfik, 2009 & Danmarks Statistik, 2008)

2500 gram sinnerlugu oqimaassuseqarlutik inuusut amerlassusiat

2006-imi inoorlaat 2500 g inorlugu oqimaassusillit inoorlaat 845-usunit 53-usimapput (6,3 %), 2007-mi inoorlaat 852-usuniit 45-simallutik (5,5 %). (Nunatsinni Nakorsaaneqarfik, 2007).

Meeraaqqat inunngornerminni 2500 gramimik oqimaatsigisut 2012-mi 6,0 %-mit amerlanerussanngitsut anguniagaavoq.

Qanoq sivistigisumik inuunissaannut ilimagisaq

”Qanoq sivistigisumik agguaqatigiissillugu inuunissamut ilimagisaq” innuttaasut peqqissusaata pitsaassusaanik pitsaasumik tikkuussisuuvoq. Kalaallit Nunaanni annikitsumik qaffakkiartorpoq, tassa Kalaallit Nunaata nunat avannarliit allat annikitsumik angujartormagit. Sulili Kalaallit Nunaat ukinik 10 – 14-nik kinguarsimavoq. (Nunatsinni Nakorsaaneqarfik, 2009). Naatsorsuineq kingulleq 2006-meersuuvoq. (Ukiut pingasukkaarlugit naatsorsuineq pisarpoq).

Agguaqatigiissillugu qanoq sivistigisumik inuunissaannut ilimagisat angutit 70-nik ukioqalertarnissaat arnallu 75-liisarnissaat anguniagaavoq.

Ukioq	1990	1993	1996	1999	2003	2004	2005	2006
Angutit	60,7	61,7	62,8	62,7	64,1	64,6	65,5	65,8

Arnat	68,4	68,5	68,4	68,0	67,8	70,4	70,9	71,2
-------	------	------	------	------	------	------	------	------

Tabel 2. 1990-miit 2006-mut arnat angutillu agguaqatigiissillugu qanoq sivilutigisumik inuunissaannut ilimagisaq (Nunatsinni Nakorsaaneqarfik, 2009).

Nammineq peqqissutsimik naliliineq

Tikkuussisoq ”nammineq peqqissutsimik naliliineq” inuup nammineq peqqissutsimik naliliineraa. Tikkussisut taanna innuttaasut peqqinnerannik misissuineranut atatillugu pilsarsiarineqartarpoq taamalu ukiut tamaasa malinneqarsinnaanani. Innuttaasunik misissuineq kingulleq 2005 - 2007-mi pivoq. (Tabel takuuk)

2012-mi 75 % peqqissutsimik ”pitsaasumik naliliisut” imaluunniit ”pitsaalluinnartumik naliliisut” anguniarneqarpoq.

Isumaqqarpoq peqqissutsini:	Procent
Pitsaasorujussuusoq	19,8 %
Pitsaasoq	45,4 %
Ajorpallaanngitsoq	32,2 %
Ajortoq/ajortorujussuusoq	2,6 %

Tabel 3. 2005-imi innuttaasut nammineq peqqissutsiminnik naliliinerat - kalaaliinnaat (Bjerregaard *et al.*, 2008).

Suliniuteqarfik 1 – Aanngajaarniutit

Periaatsit

Siunissami imigassamik hashimillu pinaveersaartitsinissaq peqqinnermillu siuarsaanissaq periaatsinik pingasunik nutaamik tunngaveqartinneqassaaq:

1. innuttaasut imigassaq hashilu eqqarsaatigalugit peqqinnikkut iliuuseqarsinnaanerannik ineriartortitsineq
2. aalakoorniaannarluni imernerup annikinnerpaaffissaminiitinneqarnissaa, avatangiisinik inuunermilu atugassanik peqqinnartunik kiisalu peqqinnartumik inooriaaseqarnermik siursaaneq
3. aanngajaarniutinik atornerluineq akuerineqarsinnaanngilaq

Anguniakkat

Piffissami 2007-imit 2012-imut anguniakkat:

- meeqqat inuusuttullu inuunerat imigassamik ikiaroonartunillu atornerluiffiunngitsoq
- avatangiisinik imigassartorfiunngitsunik siursaaneq ineriartortitsinerlu
- imigassamik ikiaroonartumillu atornerluinermik katsorsaaneq akeqanngitsoq
- katsorsaaneq arlinnut sammiveqartinneqartoq
- hashimik eqqussuineq nioqquteqarnerlu killilersimaarneqartut
- inuiaqatigiinni imigassamik atuineq tamarmiusoq killilersimaarneqartoq

Tikkuussissutit

Tamarmiusumik aalakoornartumik atuineq

Naatsorsueqqissaartarfik malillugu 2006-mi 2008-milu Kalaallit Nunaanni inuit 14 sinnerlugit ukiullit eqqussinerat aalakoornartumillu sanaartornerat literimut ima isikkoqarpoq:

Ukioq	>14 ukiullit aalakoornartoq inummut ataatsimut
2006	11,68
2007	11,97
2008	10,55

Tabel 4. 2006-miit 2008-mut inuit 14 sinnerlugit ukullit aalakoornartumik eqqussinnerat sanaartornerallu (Naatsorsueqqissaartarfik, 2008).

Aalakoornartumik aalakoornartumillu sanaartornerup eqqussinerullu 2012-mi inummut ataatsimut 14 sinnerlugit ukiulimmu 10 liiteri qaangerneqannginnissaa anguniarneqarpoq

Inuusuttut 15-nik ukioqarlutik marloriarlutik amerlanerusunilluunniit aalakoorsimasut procentinngorlugit

2006-mi 15-nik ukiullit 43,1 % marloriarlutik amerlanerusunilluunniit aalakoorsimanertik nalunaarutigaat. (Birgit Niclasenip oqaloqatigineratigut paasisat 2009).

2012-mi 15-nik ukiullit marloriarlutik amerlanerusunilluunniit aalakoorsimasut >10 %-tiinnanngornissaat anguniarneqarpoq.

Inuusuttut 15-nik ukiullit ataasiarlutik arlaleriarlutilluunniit hashitorsimasut procentinngorlugit

2006-mi 15-17-nik ukiullit akornanni 77 % hashimik misiliinngisaannarsimanertik oqaatigaat. Niviarsissat hashimik pujortarlutik misiliisimasut 18 %-upput nukappissallu 27 %-iisa hashimik pujortarlutik misiliisimanertik nalunaarutigaat. (Birgit Niclasenip oqaloqatigineratigut paasisat 2009).

15-nik ukiullit ataasiarlutik arlaleriarlutilluunniit hashitorsimanerartut 2006-mi 19,6 %-miissimavoq. (Birgit Niclasenip oqaloqatigineratigut paasisat 2009).

15-nik ukiullit ataasiarlutik amerlanerusunilluunniit hashitorsimasut 2012-mi < 10 %-mut appartinniarneqarpoq.

Inuusuttut 11, 13 aamma 15-nik ukiullit ukiuni kingullerni naamaarsimasut

2006-mi meeqqat inuusuttullu (11-17-nik ukiullit) aperineqartut 92 %-iisa naamaarnermik misiliinngisaannarsimanertik nalunaarutigaat, 1 %-ii 20-nit amerlanerusunik naamaarnermik misiliisimaneraput. Ukiuinut agguaraanni 11-nik, 13-nik aamma 15-nik ukiullit 1,5 %-ii, 6,5 %-ii kiisalu 13,3 %-ii qaammatit 12 ingerlaneranni naamaarsimapput. (Birgit Niclasenip oqaloqatigineratigut paasisat 2009).

13-nik ukiullit naamaarsimasut 2012-mi <4 %-mut ikilisinnissaat anguniagaavoq.

Suliniutit

2008-mi nuna tamakkerlugu naamaartarneq naamaartarnerullu kingunerisinnaasaat pilugit paasisitsiniaaneq aallartinneqarpoq. Tassani paasisitsiniaaffigineqartut tassaapput atuartut 6.-10. klassit. Paasisitsiniaanermi atuartut, angajoqqaavisa, atuarfinnilu aqutsisut atuagassaannik pilersitsisoqarpoq aammattaarlu KNR-TV-kut takusassianik pilersitsisoqarpoq.

Nuna tamakkerlugu aviisitigut angallatillit umiatsiaaraatillillu, kaammattorneqarput meeqqat inuusuttullu naamaartarnerannik unitsitsiniaanermi peqataaqqullugit. Tamanna umiatsiaaraatillut angallataatillillu orsussamik akuutissanik isumannaatsumik toqqortuisalernissaatigut anguneqarsinnaalluvoq.

Naartuneq imigassartornerlu pillugit nutaanik pilersitsisoqarpoq, naartulinnginnermi, naartunermi ernereernermilu imigassartoqqusinnginnermik siunnersuuteqartumik. Missiunerit ilisimalikkallu kingullit takutippaat naartunermi imigassartornerq naartumik ajoqusinnaasoq.

Kalaallit Nunaanni ukiut tamaasa sap. ak. 18-ip oqalliffittut atorneqarnissaa kaammattutigineqartarpoq, kommunit, pinaveersaartitsinermut ataatsimiititaliat, atuarfiit, peqati-

giiffiit, innuttaasut allallu pilersaarusiornermut peqataallutik imigassartaqanngitsumik katerisimaanernik aaqqissuuseqatigiittarput, tassani aalakoornartumik atuinermi ileqqut periaatsillu qitiutinneqarnissaat siunertarineqartarluni aanngajaarniutinillu atuineq isiginiarneqartarpoq oqallisigineqarlunilu. Tamakku aaqqissuunneqarnerini kulturimik misigisaqartitsisoqartarpoq, nipilersornermik, isiginnaartitsinermik erinarsornermik timersornermillu aaqqissuussinermit ilanngullugit aaqqissuuneqartarput taamaaliornerit ataatsimoorluni misigisaqarnermik, inuunerup isumaanik, inuunermik nuannarinninnermik, inuunermik pilluaateqarnermik suliumassusermillu pilersitsisutut sunniuteqartarput.

Kommunit kaammattorneqarput Naalakkersuisut 2007-miit 2012-mut Inuunerittami anguniarneqartut periaatsillu pillugit sumut killinnerminnik oqallinnissamut. Tassani siunisami imigassaq aanngajaarniutillu pillugit qanoq pinaveersaartitsisoqarnissaa peqqinnermillu siuarsaanissaq oqallisigineqarsinnaapput.

Piffissami 2008-2012 ”Innuttaasut aanngajaarniutitik atornerluinerup akornusiisinaanera pillugu ilisimasaasa annertusinissaat” qulequtaritinneqassaaq. Sap. ak. 18 1992-miit ukiut tamaasa ingerlanneqartarpoq. Sap. ak. 18-p ingerlanneqarnissaanut sammitinniarneqartunut aningaasanik qinnuteqartoqarsinnaavoq, illoqarfinnut annerpaamik kr. 5.000 nunaqarfinnullu annerpaamik kr. 1.000 tunniunneqarsinnaapput.

Suliniuteqarfik 2 – Annersaasarneq kinguaassiuutigullu atornerluisarneq

Periaatsit

Annersaasarnerup kinguaassiuutigullu atornerluisarnerup iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq periaatsinik pingasunik tunngaveqartinneqassaaq:

1. annersaasarneq kinguaassiuutigullu atornerluisarneq pillugu paquminartutut isigisanik paquminartuujunnaarsitsiniarneq meeqqallu aamma inuusuttut inersimasullu annersaanermik eqqugaasimasut qanoq ikiorneqarnissaat pillugu ammasuunermik ilisimasanillu annertunerusunik pilersitseqataaneq
2. annersaasarnerup kinguaassiuutigullu atornerluisarnerup akuerineqannginneranik paasinninnermik pilersitsiniarneq
3. innuttaasut isumageqatigiinneq, annersaanermik kinguaassiuutigullu atornerluisarnermik pitsaaliuineq aamma annersaanermik eqqugaasunik ikiuineq eqqarsaatigalugit iliuuseqarsinnaassusiannik nukittorsaaneq

Inuunerittami periaatsit saniatigut aamma Annersaasarnerit aamma kinguaassiuutigut atornerluisarnerit pillugit - Isumassarsiorfik pillugu suleqatigiissitap periaasissat sisamaat malillugu sulinissartik qinerpaat:

4. Piaartumik iliuuseqarnissap eqqanaarneqarnissaa; persuttaanerit, pinngitsaaliilluni atoqateqarnerit aamma kinguaassiuutigut atornerluinerit pilertinnagit.

Anguniakkat

Piffissami 2007-imit 2012-imit anguniakkat:

- annersaasarneq kinguaassiuutigullu atornerluisarnerit killilersimaarneqassapput
- meeqqat inuusuttullu annersaanertaqanngitsumik, kinguaassiuutigullu atornerluiner-taqanngitsumik inuuneqarnissaat
- annersaasarnerup annertussusia, pissusia kingunerisaalu pillugit tamanut ammasumik oqallitsitsineq
- innuttaasut akisussaaqataanerit isumaginnissinnaassuseqarnerallu nukittorsar-neqas-sapput
- eqqugaasunut pinerluuteqartumullu katsorsaanissamik siunnersuinissamillu neqeroo-rutit qulakkeerneqassapput

Tikkuussissutit

Persuttaanerit 18 49-llu akornanni ukiulinnit nalunaarutigineqartut

2005-2007 innuttaasut peqqissusaannik misissuinerup (Bjerregaard aamma Dahl-Petersen, 2008) innuttaasut inersimasut 59 %-iisa inuunermik ingerlaneranni assigiinngitsutigut ataasiarlutik imaluunniit arlaleriarlutik annersarneqarsimanerat imaluunniit soorasaaneqarsimanerat takutipaa. Arnanut angutinullu agguataaraanni amerlassusiat 62 %-ullutillu

56 %-upput. 14 %-ii ukiup kingulliup ingerlanerani annersarneqarsimapput imaluunniit sioorasaarneqar-simallutik, agguataaraanni arnat 16 %-upput angutillu 13 %-ullutik. Tikkuusisut taanna innuttaasut peqqinnerannik misissuinnernut atatillugu pissarsiarineqartarpoq taamalu ukiut tamaasa malinneqarsinnaanani. Innuttaasunik misissuisitsineq kingullermik 2005-2007-mi ingerlanneqarpoq. (Tabel takuuk)

Kinguaassiuutitigut atornerluinerit 18 29-llu akornanni ukiulinnit nalunaarutigineqartut

Bjerregaard aamma Dahl-Petersen-imi (2008) takuneqarsinnaavoq, inersimasut akornannit 31 % kinguaassiuutitigut atornerlunneqarsimallutik nalunaarutiginnissimasut (21 %) meeraallutik taamatut misigisaqarsimapput, (14 %) inuusuttuaraallutik aamma/imaluunniit (9 %) inersimasuullutik. Arnat 43 %-ii angutillu 16 %-ii kinguaassiuutitigut atornerlunneqarnikuusimapput.

Kisitsisit pineqartut annikillisinneqarnissaat anguniarneqarpoq.

Annersaanerit kinguaassiuutitigullu atornerluinerit politiinut unnerluutigineqartut

Kalaallit Nunaanni Politiit malillugit 2006-miit 2008 ilanngullugu ilaqquttatut qanigilluinnakkamik atoqateqarnerit, pinngitsaaliineqarluni atoqateqarnerit, kinguaassiuutitigut pinerlunnerit, kannguttaalliorfiginninnerit annersaanerillu (meeqqanik 15 inorlugit ukiulinnik) politiinut unnerluutigineqartut amerlassusiat ima isikkoqarpoq:

Unnerluutiginninnerit	2006	2007	2008
Annersaanerit	821	808	833
Ilaqquttatut qanigilluinnakkamik atoqateqarnerit	10	7	4
Pinngitsaaliilluni atoqateqarnerit pinngitsaaleeriaraluarnerit ilanngullugit ¹	196	159	164
Meeqqanik 15-it inorlugit ukiulinnik kinguaassiuutitigut pinerlunnerit	109	121	82
Kannguttaalliorfiginninnerit	177	176	136

Tabel 5. Ilaqquttatut qanigilluinnakkamik atoqateqarnerit, pinngitsaaliilluni atoqateqarnerit, kinguaassiuutitigut pinerlunnerit annersaanerillu unnerluutigineqartut (Kalaallit Nunaanni Politiit, 2007/2008).

Pisut tamarmik nalunaarutigineqartarnissaat siunertaavoq.

Suliniutit

2007-mi marlunnik suleqatigiiaassitaliortoqarpoq ”Persuttaasarneq” aamma ”Kinguaassiuutitigut atornerluinerit” pillugit. Suleqatigiisitat immikkoortut taakkua pillugit iliuusissatut pilersaarummik suliaqartussaapput. Suleqatigiit siullermik 2007-mi ataatsimiipput kingullermillu 2008-p naajartulernerani ataatsimiillutik. Annersaasarneq kinguaassiuutitigullu atornerluisarnerit pillugit peqqinnermik siuarsaaneq pinaveersaartitsinerlu isumassarsiorfittut 2009-p aallartinnerani naammassineqarpoq.

¹ Tassani aamma 15-it inorlugit ukiullit eqqunngitsuliorfigineqartut ilaapput

Suliteqarfik 3 – Imminut toquttarneq

Periaatsit

Imminut toquttarnermik pinaveersaartitsinermi siunissami suliniuteqarnejq periaatsinik peqqinnermik siuarsaasunik sisamanik makkuninnga siunertaqartunik tunngaveqarpoq:

1. inuunerup pitsaassuseqarnera namminerlu inuunerup sunnernessaanut periarfissat anertusarniarlugit, matumani inuunermi aporaaffinnik qaangiiniarsinnaaneq ilanngulugu eqqarsaatigalugu
2. imminut toqunnerup inuunermi ajornartorsiutinut aaqqiissutaasinnaaneranik isumertarneq assortorniarlugu
3. imminut toquttarnermik pinaveersaartitsineq eqqarsaatigalugu innuttaasut najukkanilu ataasiakkaani innuttaasut iliuseqarsinnaanerat annertusarniarlugu aamma ikiuinerup iluaqutaanera saqqumisunngortinniarlugu
4. najukkani ataasiakkaani aamma nuna tamakkerlugu suliniutit ataqatigiissaarneqarnisaat kiisalu ”periaatsip pitsaanerpaap“ saqqumisunngortinneqarnissaa siammarterneqarnissalu.

Anguniakkat

Piffissami 2007-imit 2012-imut anguniakkat anguniakkallu ilaat tassaapput:

- nukiit kattunnerisigut anniaateqaraluaanniluunniit inuunerup pilerinartunngortinnissaa
- inuit ataasiakkaat namminneq nukissaminnik allallu nukissaannik atuisinnaanerannik nukittorsaaneq, nammineq inuunermik ingerlatsineq inuaqatigiinnilu uummaarissumik inooqataaneq
- inuit ataasiakkaat namminneq inuuneqarnerminni ataatsimullu inuunermi uummaarissumik peqataajartuaartinneqarnerannik tapersersuineq
- imminut toqunnerit imminullu toqoriaraluarnerit ikilisinneqarnissaat
- suliniuteqarfiup 2007-imit 2012-imut anguniagassanut ilanngunneqarnissaa, ingerlatap naammassineqarnerata kingornatigut ingerlateqqinneqarsinnaaqqullugu

Tikkuussisut

Imminut toquttarnerit

Kalaallit Nunaanni Politiit aamma Nunatsinni Nakorsaaneqarfik naapertorlugit 2006-miit 2008-mut Kalaallit Nunaanni imminut toquttarnerit amerlassusii ima isikkoqarput:

Ukioq	Arnat		Angutit		Katillugit
	10-24	25+	10-24	25+	
2006	8	10	15	25	58
2007	9	3	12	14	38
2008	4	2	12	17	35*

Table 6. Kalaallit Nunaanni ukiunut suaassusaannullu agguataarneri (Kalaallit Nunaanni Politiit aamma Nunatsinni Nakorsaaneqarfik, 2009). *Kalaallit Nunaanni Politiit 2009-mi taamak isikkoqarpoq.

2005-mi imminut toquttarnermik pinaveersaartitsineri suliaq ukiuni pingasuni ingerlanneqartussa qallartinneqarpoq, suliniut 1. januar 2008 Inuunerittap ataanut inissinneqarpoq. 2005-mi imminut toquttut 48-nik amerlassuseqarput, piffissanili 1990 - 1994, 1995 - 1999 aamma 2000 – 2004 agguaqatigiissillugit 53-upput, 54-upput aamma 49-simallutik.

Imminut toqoriartarnerit

2004-2005 15-18-nik ukiullit akornanni misissuinerit, nukappiaqqat 11 %-iisa niviarisaiqqallu 33%-iisa imminut toqoriarsimanerat takutipaat (Pedersen *et.al.* 2007b).

Bjerregaard aamma Dahl-Petersen (2008) naapertorlugu angutit 9,1 %-iisa arnallu 13,5 %-iisa inuunerminni siusinnerusukkut imminut toqoriarsimanertik aammalu angutit 1,7 %-iisa arnallu 3,3 %-iisa ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqoriarsimanertik, saniatigullu 89,2 % aamma 83,3 % imminut toqoriarsimangisaannarlutik nalunaarutigaa.

Suliniutit

2008-mi inuit nuna tamakkerlugu oqarasuaatikkut atimik taasinngikkaluarluni siunnersuisarfimmu Attavik 146-mut 185-it attaveqarsimapput, taanna PAARISA-p 2007-mi aallartitaraa. Saaffiginnittut annertuumik ajornartorsiuteqartuusarput imminut toqunnissamik eqqarsaateqartut inuillu misigissutsiminnik oqaloqateqarnissaminnik pisariaqartitsisusarsimallutik. Oqaloqatiginnerit ilaat sivikitsuusarsimapput minutsialuinnarni oqaloqatigineqartartut ilaalli sivilunerusujussuarmik oqaloqateqarnissamik pisariaqartitsisusarsimallutik. Inuit arlallit arlaleriarlutik sianertarsimapput. Oqaloqatiginnittut pingasuugaangata marluk arnaasarput.

Siunnersuisartut inunnik ajornartorsiutilinnik oqaloqateqarnissamik pikkorissarnissaannik akulikitsumik neqeroorfigineqartarput. 2008-mi imminut toqunniarlutik siunertaqartunik imminullu toqunnissamik eqqarsaateqartarneq, imminut toqussinnaasunik naliliisarneq, imminut toquttarneq pillugu isummertarneq innersuussisarnermilu ingerlariaatsit pillugit siunnersuisartunut pikkorissartitsinerit marluk Nuummi ingerlanneqarput. Pikkorissar-

nerit "Livslinien"-meersunik, tassa Qallunaat Nunaanni imminut toqunnissamik eqqarsartut sianerfigisinaasaat, tassangaanneersunik marlunnik suleqateqarluni pikkorissaa-nerit ingerlanneqarput. Nuummi siunnersuisarnermik suliaqartartunik allanik aammattaq sammisat taakkua sammillugit pikkorissartitsisoqarnikuvoq.

2008-mi Peqqissaaanermik Ilinniarfimmi ilinniartunut imminut toquttarnermik akiuini-arneq pillugu sammisaqartitsisoqarpoq.

WHO imminut toquttarneq pillugu 10.9 ullorititaa sammisat "Inuusuttut sanngiis-sinnaaffeqartut" qulequtaralugu malunnartinneqarpoq. Tassani suliffeqarfiit arlallit suliaqatigiillu arlallit soorlu meeqqat atuarfiini ilinniartitsisut, ilinniarfinni ilinniakkanik ilinni-artitsisut, inuusuttut sukisaarsaartarfiini sulisut assigisaallu peqataatinneqarput. PAARI-SAmi Inuuneritta pillugu, Attavik 146, Peter Bjerregaardillu inuiaqatigiinnik misissu-isimaneranut tunngassutillit saqqummiuneqarlutik. Hanne Larsson, DIH-mi tarnip pissu-saanik ilisimasalik, inuusuttut sanngiiffeqarsinnaasut pillugit, naliliisarneq inuusuttullu tarnimikkut inooqataaniarnermikkullu ajornartorsiutaat pillugu saqqummiussivoq tamak-kulu pillugit sullisartut suliaat pillugit saqqummiussaqaarluni. Miljømedarbejder Helene Heilmann Nuummi taamatut sulinertik pillugu saqqummiussivoq, Grethe Siegstad aamma Line Dalentoft SSSPK-miit Piareersimasut oqarasuaatikkullu beredskabstelefoni pillugu taassumalu oqaluttuarsartaa pillugu saqqummiussillutik.

Atuagaq "Sorgen ved selvmord. En bog til de efterladte" Inger Annebergip atuakkiaa kalaallisuunngortinnissaanut aningaasaliisoqarpoq. Atuakkap "Imminuttoqarsimatillugu, qimagaasunut atuagaq" saqqummersinneqarnerani Atuakkiorfik peqatigalugu receptionertitsisoqarpoq, tassani nutserisut marluk, Agnethe aamma Sten Hegelund najuupput. Aammattaq atuakkiortoq nutserisut taakku marluk sociologilu Malina Abelseni saqqummiisoralugit Ilisimatusarfimmi imminut toquttarneq imminullu toquttarnermik pina-veersaartitsineq pillugu sammisaqartitsisoqarpoq.

Pipaluk Kreutzmann Jørgenseni isiginnaagassiamik asanninnilersaarummik "Malugisarpara" taaguutilimmik takutitsinissaanut aningaasaliisoqarpoq. Isiginnaagassiaq illoqarfimmi arfineq pingasuni tulliuttuni takutinneqarpoq: Aasiaat, Ilulissat, Sisimiut, Maniitsoq, Nuuk, Qaqortoq, Nanortalik og Tasiilaq. Isiginnaagassiattaq illoqarfimmi siuliani taaneqartuni meeqqat atuarfiini taktuinneqarpoq

Suliniuteqarfik 4 – Nerisaqarneq timillu aalatinnera

Periaatsit

Nerisaqarneq timillu aalatinneranut tunngatillugu siunissami pinaveersaartitsinermi peqqinnermillu siuarsaanermi periaasissaq tassaavoq:

1. Nerisarianut eqeersimaarlunilu inooriaatsimut tunngatillugu peqqissutsip ersarissarnera

Anguniakkat

2007-imit 2012-imut anguniakkat:

- nerisaqarneq timillu aalatinneranik ilisimasamik siuarsaaneq
- peqqinneq, nerisaqarneq timillu aalatinnera eqqarsaatigalugit iliuuseqarsinnaanermik siuarsaaneq
- kalaalimernit nerisassallu eqqussukkat peqqinnartut pissarsiarineqarsinnaanerannik nukittorsaaneq
- timimik atuiffiusinnaasunik pilersitsineq
- utoqqaat eqqortumik nerisaqarnermut timillu aalatinneranut tunngasunik ilisimasaat annertusarneqassapput
- utoqqaat peqqissuunermut uummaarissumillu inuuneqarnermut periarsinnaanerat annertusarneqassapput

Tikkuussissutit

Body Mass Index ≥ 30 -llit amerlassusii

2005 - 2007 innuttaasut peqqissusaannik misissuinerup (Bjerregaard og Dahl-Petersen, 2008) 23,9 % BMI $\geq 30,0$ -qarnerat takutippaa, tassa pualavallaarujussuartut. Arnanut angutinullu agguataaraanni 26,7 % aamma 20,2 % BMI $\geq 30,0$ -qarput. Kisitsisit taakkua pineqartut innuttaasut peqqissusaannik misissuinermit pissarsiaapput taamaammallu ukiut tamaasa allanngorarlutik. Kingullermik innuttaasut peqqissusaannik misissuineq pivoq 2005-2007-mi.

BMI malillugu pualavallaarujussuartut amerlanerulinnginnissaat anguniagaavoq.

Innuttasunit tamani ullut tamaasa saftitortartut imaluunnit sodavanditortartut amerlassusaat

2006-mi inersimasut ullut tamaasa saftitortartut imaluunnit sodavanditortartut 25 %-uvoq 13-nik ukiullit 34 %-simalluni. Inersimasut ullut tamaasa saftitortartut imaluunnit sodavanditortartut 2012-mi 20 %-nngortinnissaat, meeqqallu ullut tamaasa saftitortartut imaluunnit sodavanditortartut 2012-mi 25 %-nngortinnissaat siunertaavoq.

Atuarfimmi nerisaqartitsinermit peqataasut

PAARISAp Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit suleqatigilluinnarlugit 2006/2007-mi atuarfinni nerisaqartitsineq pillugu pisorta qarfiit akimorlugit suleqatigiinnermi isummersueqataavoq, PAARISAp/Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermi Siunnersuisoqatigiit tamanna aammalu meeqqanut inuusuttunullu nerissat peqqinnartut pillugit suliniutit pingaaruteqarlunnartuusutut isigaat. Taamaaliornikkut atuarfimmi nerisaqartitsilernissami ilaatigut nerisaqarnermut innersuussutit qulit aallaavigineqarnissaat eqqanaarneqassaaq.

2007-mi kommunit ukuusut atuarfimmi nerisaqartitsilernissamut aningaasanik qinnuteqaateqarput akuerineqarlutillu: Nuuk, Sisimiut, Ammassalik, Narsaq aamma Qaanaaq.

Kultureqarnermut, Ilinniartitaanermit, Ilisimatusarnermit, Ilageeqqarnermullu Naalakkersuisoqarfimmit (KIIIN) qinnuteqaatinik nalilersuinerit, aningaasanillu puljemit agguasinerit isumagineqartarput.

Suliniutit

TV-kkut aallakaatitassiat Nerisat timimillu aalatitsineq” siulliit marluk 2007-mi KNR-kkut takutinneqarput, tulliuttut arfineq pingasut 2008-mi takutinneqarlutik. Takutitassiat inersimasunut, utoqqarnut, meeqqanut ilaqutariinnullu sammisuupput, taakkualu immikkoortillugit takutitassianik marlunnik timip aalatinnera nerisaqarnermullut tunngasunik ima-qarput.

2007-mi nuna tamakkerlugu nerisaqarneq pillugu unammisitsisoqarpoq ”Inuuneq peqqissoq”-mik taallugu, atuartut tamarmik atuarfimmi nerineqarsinnaasunik peqqinnartunik ilanngussaqarnissaaannik kaammaattorneqarlutik. Unammisitsineq april 2008-mi naavoq 3. klassillu Atuarfik Tuiisameersut ajugaatinneqarput, tulliullutik 2. aamma 1.klassit Nuuk Internationale Friskolemeersut.

PAARISA Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiillu HS-Analyse peqatigalugu nerisaqarneq pillugu siunnersuutit pillugit paasisitsiniaaneq ingerlappaat, tassani paaserusunneqarluni nerisaqarnermut innersuussutit qulit nuna tamakkerlugu ilumut malinneqarnissaanut periarfissaqarnersut misissorlugu. Misissuinermi paasineqarpoq, innuttaasut pingasuugaangata marluk nioqutissanik pisiniarnerminni peqqinnissaq eqqarsaatigisaraat. Nerisaqarnermut innersuussuutit qulit malinniaraluarlugu aningaasaqarneq aporfusarsimavoq. (Misissuinerup inernerit quppernermi www.paarisa.gl-imi takuneqarsinnaapput.)

Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermi Siunnersuisoqatigiit allaffeqarfiat PAARISA-mi inissisimavoq, PAARISAmi Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit nerisaqarnermut timimillu aalatitsinermit tunngasinik pilersaarusiornerni, pinaveersaartitsinermit peqqinnermillu siuarsaanermik suliaqarnerni qanimut suleqatigineqarput.

2008-mi ilinniartitsinerit marluk ingerlanneqarput:

- "Kantiina peqqinnartoq" Sisimiuni ingerlanneqarpoq. Namminersortuni pisortallu suliffeqarfiutaani sulisut suliffeqarfimmini peqqinnarnerusumik nerisaqarnermut politikkeqarlernissaanik isumassarsiffissatut ilusilersuiffissatut atuutilertitsiniarnermullu tunngasut samminissaannut neqeroorfigineqarlutik. Ilinniartitsineq atuagar-sorneqartaqarlunilu iliuuseqarluni suliffiuvoq.
- Pikkorissarneq "Peqqissumik inuuneq nerisat timillu aallatinnera isigalugu tamassuminngalu qanoq siunnersuisinnaaneq" peqqissaanermik sulialinnut nerisat timillu aallatinnera ulluinnarni sulinerminni ilitsersorneqarfissaat ingerlanneqarpoq. Pikkorissarneq Peqqissaanermik Ilinniarfimmi ingerlanneqarpoq. Peqqissaasutut sulisut annikinnerpaamik Bacheloritut ilinniarsimasunut ilinniartitsiviuvoq, taakua ulluni pingasuni kalaallinut qanoq attuumassuteqarnera sammivaat ilisimasamillu qanoq iliorlutik iliuuseqarfigisinnaanngornissaat sammillugu. Tamatuma avataatigut pikkorissartut timimik aalaatitsinernik assigiinngitsunik misiliipput, nerisaqarnerlu pillugit innersuussutit malillugit ulluni pikkorissarfimmi nerisaqarput.

Suliniuteqarfik 5 – Atoqatigiinneq

Periaatsit

Atoqatigiinnermut tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq periaatsinik makkuninnga tunngaveqassapput:

1. atoqatigiinnikkut iliuuseqarneq sunaluunniit perusussutsimik, illuatungeqatigiinnermik nappaatinillu atoqatigiinnikkut tunillaasuuttartunik tunillaasuinertaqanngitsumik tunngaveqassaaq
2. naartuneq sunaluunniit kissaatigisaassaaq
3. atoqatigiinnermi ileqqut peqqinnartut eqqarsaatigalugit innuttaasut iliuuseqarsinnaanerannik siuarsaaneq

Anguniakkat

2007-mit 2012-mut anguniakkat tassaapput:

- inuusuttut atoqateqartarnertik pillugu eqqortumik toqqaasinnaassapput
- atoqatigiinnermi iliuitsit tamarmik nammineq piumassuseq tunngavigalugu iliuusaalutillu inatsisinik unioqqutitsisuussanngillat
- angutit arnallu naartunermik pilersaarusiornissaminnut tunngavii nukittorsarneqassapput
- naartuneq sunaluunniit kissaatigisaassaaq
- naartuersinniartut tamarmik siunnersuinnermik ilitersuinnermillu neqeroorfigineqassapput
- nappaatit atoqatigiinnikkut tunillaassuussinnaasut tamarmik ikilisarneqassapput
- HIV-imi/AIDS-imi tunillatsissimasut isumannaatsumik atoqateqarsinnaanerat qulakkeerneqassaaq

Tikkuussissutit

Inuusuttuaqqat ernisarneri

2006-mi 2007-milu inuusuttuaqqat akornanni erninerit ima amerlassuseqarput (Nunatsinni Nakorsaaneqarfik, 2007):

Inuunngortut

Ukiut	2006	2007
-15	5	6
16-17	30	27
18-19	93	96
Katillugit	128	129

Tabel 7. 2006-mi 2007-milu inuusuttuaqqat akornanni erninerit amerlassusii.

Kinguaassiuutigit nappaatit tunillaattartut takussaeneri

Nunatsinni Nakorsaaneqarfik malillugu 2006-mi 2007-milu Kalaallit Nunaanni kinguaassiuutigit nappaatit atueneri ima isikkoqarput:

Ukiut	<15	15+	Katillugit
Gonoré	8	800	808
Syfilis	0	0	0
Chlamydia	35	2544	2579

Ukiut	<15	15+	Katillugit
Gonoré	22	723	745
Chlamydia	51	2318	2369

2007

Tabel 8. Kinguaassiuutigit nappaatit gonoré aamma chlamydia 2006-mi 2007-milu nalunaarutigi-neqartut amerlassusii.

Nammineq kissaatigalugu naartuersinnerit amerlassusii

Nunatsinni Nakorsaaneqarfik malillugu 2006-mi 2007-milu nammineq kissaatigalugu naartuersinnerit ukioqatigiiaanut ima agguataarsimapput

	Amerlassusaat	
	2006	2007
12-13 ár	3	2
14-15 ár	42	48
16-17 ár	92	91
18-19 ár	113	117
20-24 ár	273	271
25-29 ár	164	187
30-34 ár	80	97
35-39 ár	74	50
40-44 ár	23	22
45-49 ár	3	2
Katillugit	867	887

Tabel 9. 2006-mi 2007-milu nammineq kissaatigalugu naartuersinnerit ukioqatigiiaanut agguataarlugit amerlassusii

Suliniutit

Usuup puui pillugit paasisitsiniaanissaq *IGGU*, inuusuttuaqqanik 13-19-llu akornanni ukiulinnut sammitinneqartoq 2008 aallartinneqarpoq, nunarsuaq tamakkerlugu AIDS-imut ulloritinneqartoq – 1. december eqqorlugu. Paasisitsiniaanermut tunngatillugu akeqanngitsunik usuup puuiniq, matuersaatitut ikkuffinnik, computerimut atortunik, saqqarmiunik postkortinillu pisoqarsinnaavoq, taakkua www.iggu.gl-imut iserluni inniminnerneqarsinnaapput. Tamatuma saniatigut tv-kkut takutitassiortoqarpoq aviisitigullu naqitasiortoqarluni.

2007-mi RealCare dukkinik (naalungiarsuusaarutinik) 20-nik pisisoqarpoq, taakku pina-veersaartitsinermik suliaqarnermi atugassanngorlugit kommunit tamarmik ataatsimik marlunnilluunniit peqartussanngorlugit agguanneqarput. Anguniarneqartut tassaapput 15-niit 20-nut ukiullit. 2008-mi inuusat 20 allat assingi pisiarineqarput.

1997-miit ingerlaavartumik usuup puuiniq assersuutigalugu ilinniagaqarfinnut tunniunneqartartunik pisiniartoqartarpoq agguaassisoqartarlunilu.

Atimik taasinngikkaluarluni oqarasuaatikkut siunnersuisarfik ”AIDS-linien” siunnersorneqarfiusinnaasoq PAARISA suleqatigalugu ingerlanneqarpoq.

Suliniuteqarfik 6 – Pujortartarneq

Periaatsit

Pujortartarnermut tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaneq periaatsinik tallimanik tunngaveqarpoq:

1. avatangiisit pujortarfiunngitsut aqutigalugit peqqinnartumik inooriaaseqarnermik avatangiisinillu peqqinnartunik pilersitsinissaq
2. inuusuttut inersimasullu pujortartarneq taassumalu ajoqutaasumik sunniutai pillugit ilisimasaannik nukittorsaanissaq
3. pujortartarneq eqqarsaatigalugu innuttaasut isummertarnerannik siursaanissaq
4. pujortartartut avatangiisaasalu pujortarneq ajortut akornanni mianerinnittumik pujortarnermi kultureqarnermik pilersitsinissaq
5. naartusunut ilaqutariinnullu meeraartalinnut avatangiisinik pujortarfiunngitsunik isumannaatsunillu pilersitsinissaq

Anguniakkat

2007-imit 2012-imut anguniakkat:

- ikinnerusut pujortartalernissaat
- amerlanerusut pujortartarunnaarnissaat
- inuiaqatigiinni tupamik atuinerup tamarmiusup killilersimaarneqarnissaa
- Kalaallit Nunaat pujortartanngitsunut pujortarfiunngitsoq
- pujortartartunik peqqinnissaqarfimmi katsorsaanerup nukittorsarneqarnissaa

Tikkuussissutit

Inersimasut pujortartartut ullut tamaasa pujortartartut imaluunniit ullut tamangajaasa pujortartartut procentinngorlugit

2007-mi pujortartartut katillugit 66 %-iupput (18 sinnerlugit ukiullit). Meeqqat atuarfiannik taamaallaat naammassinnissimasut naatsunik ilinniagalinnut (66 %) aamma kunnattumik sivilissusilimmik/sivisuumillu ilinniagaqarsimasunut (56 %) naleqqiullugit amerlanerupput (70 %). (Bjerregaard aamma Dahl-Petersen., 2008).

Pujortartartut 2012-mi 40 %-nngorsimanissaat anguniagaavoq.

15-nik ukiullit ullut tamaasa pujortartartut

15-nik ukiullit ullut tamaasa pujortartartut 2006-mi 38,3 %-upput. (Nielsen & Schnohr, 2007).

15-nik ukiullit ullut tamaasa pujortartartut 2012-mi 25 %-nngornissaat anguniagaavoq.

Tupamik eqqussuineq

Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik naapertorlugu Kalaallit Nunaannut tupamik tupamullu taarsiunneqartartunik eqqussuineq 2006-mi ima isikkoqarpoq:

	Kr.-nngorlugit nalingi	Kg-nngorlugit annertussusaat
Tupa taarsiunneqartartullu	7.107.117	36.659

Tabel 10. Tupamik tupamullu taarsiunneqartartunik 2006-mi eqqussuineq (Naatsorsueqqissaartarfik, 2008).

Pujortartarani pujormiutinneqarneq

2005-2007-mi 62 % sumi imaluunniit qaqugukkut angerlasimaffimmi pujortartarnermut killiliisoqarsimaneranik nalunaarsimapput. Pujortarnermut ileqqut angerlarsimaffimilu pujortartarneq imminnut attuumassuteqarput, tassa 75 % pujortanngisaannarnikuupput, 71 % pujortarunnaarnikuupput, 59 % annikitsumik pujortartarput, 50 % pujortartorujussuupput 42%-llu pujortaammik pujortartarlutik. (Bjerregaard og Dahl-Petersen, 2008).

Naartusut pujortartartut amerlassusii

2006-mi naartusut tamarmik 51,8 %-i pujortartarput. Kisitsisit qaffasissusiat annilaar-naraluartoq, 2004-mi naartusut pujortartartut 57,6 %-usimasut 2005-milu 57,5 %-usimasut ikiliartuaarnerat pitsaasuvoq (Nunatsinni Nakorsaaneqarfik, 2007).

2012-mi naartusut pujortartartut 35 %-iinnangortinnissaat anguniagaavoq.

Suliniutit

Ukiut tamaasa atuarfinnik unammisitsineq ”atuaqatigiit pujortartanngitsut” ingerlanneqartarpoq. 2008-mi Kangillinnguani 8. klassimi atuartut ajugaasuupput.

Ukiunut marluk – pingasoriarluni kommunini pujortarunnaarnissamut ilitersuisussanik pikkorissaatitsisoqartarpoq. 2008-mi Sisimiuni Nanortalimmilu pujortarunnaarnissamut ilitersuisussanik pikkorissartitsisoqarpoq.

Inersimasunik pujortartarunnaarnissamik pikkorissaaneq 2008-mi nutarsarneqarpoq, meeqqanut inuusuttunullu pujortartarunnaarnissamik pikkorissaaneq nutaaq suliarineqarpoq, taakkua kommunit peqatigalugit 2009-mi ingerlanneqarsaaq.

WHO-p 31. maj – pujortarnermut akerliunermut ullorititaanut atatillugu PAARISA “Meeqqanut silaannaq minguitsoq – meeqqat pujortartarani pujormiutinneqarnissaannut illersukkit” saqqummersippaa. Saqqummersitaq angajoqqanut / ilaqutaasunut meeqqat pujortartarani pujormiutinneqarnissaannut illersorneqarnissaat pillugu paasissutissanik imaqartinneqarpoq. Saqqummersitaq ilaqutariit meeqqat pujortartaratik pujormiusernerup ajoqutaasinnaanera pillugu imaqarpoq qanorlu angerlarsimaffiup pujortarfjuunnaarnissanik siunnersuutininik imaqarluni. Saqqummersitami siunnertarineqarpoq ilaqutariit pujortartarani pujormiutinneqarnermut tunngasunik ilisimasaqarnerannik oqaloqatigiinnissaannillu annertusaanissaq. Saqqummersitaq meeqqanik sullissivinnut nassissuunneqarpoq.

Suliniuteqarfik 7 – Meeqqat inuusuttullu

Periaatsit

Meeqqanut inuusuttunullu tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsinissaq peqqinermillu siuarsaanissaq periaatsinik sisamanik tunngaveqartinneqarpoq:

1. naartusunut ilaquataannullu, inoorlaanut meeqqanullu immikkut ulorianartorsiortunut aamma/imaluunnit immikkut pisariaqartitsisunut piaartumik suliniuteqarnerup malitseqartitsinerullu siusarsarneqarnissaat, tassa meeqqap pisariaqartitai ulorianartorsiortinneqarpata sumiginnarneqarpataluunniit
2. inuusuttunut ulorianartorsiortutut atonerluisutullu pissusilersortunut piaartumik suliniuteqarnissap qulakkeerneqarnissaa
3. meeqqat inuusuttullu pitsaasumik inuuneqarnerannik atugarissaarnerannillu annertusaanissaq
4. peqqissumik inooriaaseqarneq ataatsimut eqqarsaatigalugu meeqqat inuusuttullu iliuseqarsinnaanerannik siuarsaanissaq

Anguniakkat

2007-imit 2012-imut anguniakkat:

- piaartumik suliniuteqartarneq
- meeraaqqat toqusartut ikilissapput
- meeqqanut sumiginnagaasunut ilaquataannullu suliniuteqarnerup nukittorsarneqarnissaa
- imminnut isumageqatigiinnerup annertunerusumik isiginiarneqalernissaa – pingaartumik meeqqat inuusuttullu eqqarsaatigalugit
- peqqissumik inooriaaseqarneq eqqarsaatigalugu meeqqat inuusuttullu iliuseqarsinnaanerannik ineriartortitsineq

Tikkuussissutit

Naartusut misissortittarnissamut pilersaarusiamut innersuussutigineqartumut malinnissimasut

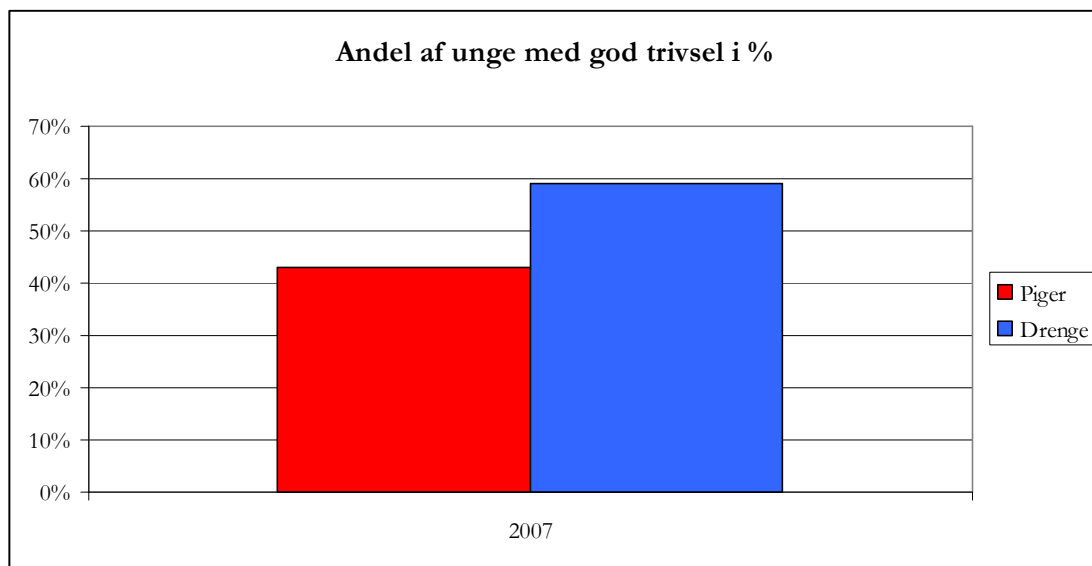
Naartusut naartunermik ingerlanerani 1-5-eriarlutik nakorsamik misissorneqarsimasut 2006-mi 91,7 %-upput, naartusulli 62,4 %-ii tallimariarlutik imaluunniit suli amerlanerusunik juumuumit misissortittarsimapput. Naartusut nakorsami imaluunniit juumuumit misissorneqarsimannigitsut kisitsisaat 3,4 %- aamma 5,6 %-iupput. Naartusut peqqinnisami ikiortimit, peqqissaasumit imaluunniit allamit misissorneqarsimasut 2006-mi 72,1 %-upput (Nunatsinni Nakorsaaneqarfik, 2007).

Meeqqat kaattut

2006-mi meeqqat inuusuttullu (11-17-nik ukiullit) *kaallutik innanngisaannarlutik* nalunaartut Nuummi 71 %-upput, illoqarfinni 59 %-ullutik nunaqarfinnilu 50 %-ullutik. Meeqqat inuusuttullu *akulikitsumik kaallutik immaqaluunniit kaallutik innartuaannartuaannarlutik imaluunniit atuarfimmiittarlutik angerlarsimaffinnimmi naammattunik nerisassaqaannginnera pissutigalugu* nalunaartut agguataarneri tassaapput Nuummi 18 %, illoqarfinni allani 43 % nunaqarfinnilu 39 % (Niclasen, 2007).

Meeqqat pitsaasumik inuusaaseqarnerminnik namminneq nalunaartut amerlassusii

Ataani inuusuttut 15-16-nik ukiullit pitsaasumik inuusaaseqarnerminnik namminneq nalunaartut amerlassusiat takuneqarsinnaavoq (Curtis, 2006)

Figur 1. Inuusuttut atugarissaartut niviarsiaqqanut (■) nukappiaqqanullu (■) agguataarneri.

Meeqqat paarnanik naatitanillu atuinerat

Niclasen allallu (2007) malillugit 2006-mi atuartut (15-17-nik ukiullit) ullut tamaasa paarnanik naatitanillu nerisartut illoqarfinnut nunaqarfinnullu agguataarlugit amerlassusii ima sikkoqarput:

	2006		
	Nuuk	Illoqarfiit	Nunaqarfiit
Ullut tamaasa naatitanik nerisartut	38 %	42 %	24 %
Ullut tamaasa paarnanik nerisartut	20 %	13 %	12 %

Tabel 11. 2006-mi inuusuttut (15-17-nik ukiullit) ullut tamaasa paarnanik naatitanillu nerisartut illoqarfinnut nunaqarfinnullu agguataarlugit amerlassusii N=2.164.

Meeqqat sodavandinik mamakujuttunillu atuinerat

Niclasen allallu (2007) malillugit atuertut (15-17-nik ukiullit 2006-mi ullut tamaasa mamakujuttutortartut sodavanditortartullu illoqarfinnut nunaqarfinnullu agguataarlugit amerlassusii ima isikkoqarput:

	2006		
	Nuuk	Illoqarfiit	Nunaqarfiit
Ullut tamaasa mamakujuttutortartut	32 %	39 %	44 %
Ullut tamaasa sukkulinnik sodavanditortartut	22 %	38 %	41 %

Tabel 12. Inuusuttut (15-17-nik ukiullit) ullut tamaasa mamakujuttutortartut sodavanditortartullu illoqarfinnut nunaqarfinnullu agguataarlugit amerlassusii N=2.285.

Meeqqat innersuussutigineqartut malillugit akiuussutissanik kapitissimasut

WHO'p aamma Unicef-ip meeqqat 90 %-nit amerlanerusut tunillanneqarsinnaannginnissaat aammalu nunap immikkoortuini ikinnerpaamik 80 % akiuussutissanik kapitissimannissaat siunertaraat. 2006-mi meeqqat MFR1-mik kapitissimasut 98,7 %-upput.

2007-mi 77 % MFR1-mik akiuussutissalerneqarsimapput.

Suliniutit

Suliniut "Ilaqutariinnut meerartaartussanut (naartusunut) piaartumik iliuuseqarneq", naartusunik uloriaanartorsioertut sanngiitsullu tapersorsorneqarnissaannik malittarineqarnissaannillu siunertaqartoq, 2007-mi Peqqissaanermik Ilinniarfik suliamik ataqatigiis-saarisup atorfeqarfignissaa, suleqatigalugu aallartinneqarpoq. Suliniummut aningaasartuutit tamarmik Inuunerittamit akilerneqarput. Suliniut 2007-mi piareersaatitut Nuummi, Aasianni, Illoqqortoormiini Ammassalimmilu ingerlanneqarpoq. 2008-mi Sisimiuni Paamiunilu suliniut ingerlanneqarpoq.

Real-caremik taaguutillit inuusat atorlugit ilinniartitsineq aallartinneqarpoq. Nunanut allanut naleqqiullugit Kalaallit Nunaanni anaanangortartut inuusuttut naartuersittartullu amerlaqimmata tamanna aallartinneqarpoq, taamaaliornikkut inuusuttut paasissutissanik soorlu angajoqqaajulluni piumasaqaatit suunerinik, qaqugukkut meerartaarnissamik qinersinnaanissaannik ammaassisuuvoq. Siuertaavoq inuusuttut angajoqqaajunerup qanoq is-sinnaanerani piviisorpalaartumik misigisaqartinneqarnissaaat, taamalu namminneq angajoqqaatut inissisimalernissap qaqugukkut pinissaanik aalajangiinissaaanik periarfissaqarnissaaat atoqatigiittarnermullu tunngasunik ileqquminnik akisussaasutut misigitinnissaaat siunertaavoq.

Kissaatiginagu naartusarnerit ikilisarnissaaat siunertaavoq. Meeqqat atuarfianni atuertut angajullit anguniarneqarput. Inuusanillu paaqqutaqartarpoq 2008-mi Nuummi 10. Klassimi aamma 11. klassini marlunni marlunni ingerlanneqarpoq.

Nuna tamakkerlugu meeqqanit inuusuttunillu saaffigineqarsinnaasoq 134 ingerlaannarpoq. Ullullu tamaasa sianerfigineqarsinnaalluni.

Suliniuteqarfik 8 – Utoqqaat

Periaatsit anguniakkallu

Utoqqarnut tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq periaatsinik pingasunik tunngaveqarpoq:

1. utoqqaat pitsaassuseqartumik inuuneqarnerannik atugarissaarnerannillu qaffassaaneq
2. utoqqarnut neqeroorutininik pitsaassuseqartumik inuuneqarnerup timikkullu pisinnaasat pitsaanerulersinneqarnerannut/piorsaqqinneqarnerannut periarfissiisunik pilersitsineq
3. peqqinnissaqarfiup utoqqarnut pinaveersaartitsinermi suliniuteqarneranik pitsaassuseqartitsinerup qaffasissup qulakkeerneqarnera

Anguniakkat

2007-imit 2012-imut anguniakkat tassaapput:

- utoqqaanerusut utoqqaallu ataqqinassuseqartumik imaqarluartumillu inuuneqarnissaat
- utoqqaat ulluinnarni pisinnaasaasa qaffasissusiat pitsaanerulersinneqassaaq utoqqarnilu sivusuumik nappaateqarnerup ilisarnaatai sivisuumillu nappaateqarneq annikillisarneqassapput

Tikkuussissutit

Utoqqaat >60-nik ukiullit amerliartorput. 2006-mi utoqqaat 60 sinnerlugu ukiullit 5.552-nik amerlassuseqarput, tassa innuttaasut 9,8 %-ii.

Peqqissusermik nammineq naliliineq

Angutit (64 %) arnanit (55 %) amerlanerusut peqqinnertik ”ajunngilaq”-mik imaluunniit ”ajunngilluinnarpoq”-mik nalilerpaat. (Bjerregaard aamma Dahl-Petersen, 2008).

Utoqqaat eqeersimaartut

Utoqqaat inuusunnerusunut naleqqiullutik nalinginnaasumik timiminnik aalatitsinnginnerupput. Ataani utoqqaanerusut sapaatip akunneranut piffissamik issiaannarlutik sammisaqarnermut atugaannut kisitsisit takuneqarsinnaapput.

Ukiut	Agguaqatigiissillugu sapaatip akunneranut issiaannarluni sammisaqarnermut piffissaq atorpeqartoq
60-64-nik ukiullit	nal.ak. 23
65-69-nik ukiullit	nal.ak. 22
70-74-nik ukiullit	nal.ak. 23
75 +-nik ukiullit	nal.ak. 29

Tablel 13. Agguaqatigiissillugu utoqqaanerusut sapaatip akunneranut issiaannarlutik sammisaqarnermut piffissaq atugaat ukioqatigiiaanut agguataarlugu. (Bjerregaard et.al., 2008)

Suliniutit

Pilersaarutaavoq utoqqarnut tunngassutilinnik ukiut tamaasa naqitertitsisoqartassasoq. 2008-mi Alzheimereqartut peqatigiiffianneersoq quppersagaq "Frontotemporal demens" nutsertinneqarpoq. Atuagassiaaraq 2009-mi naammassillugu naqitertinneqarnissaa naatsorsuutigineqarpoq. 2008-p naanerani "Lær at leve med Parkinsons sygdom" qallunaat parkinsoneqartut peqatigiiffianneersoq kalaallisuunngortinneqarpoq. Atuagassiaaqqap naammaassillugu 2009-mi naqitertinneqarnissaa naatsorsuutigineqarpoq.

Suliniuteqarfik 9 – Kigutit

Anguniakkat

- kigutilerinerup innuttaasunilu nalinginnaasumik kigutiginnerup pitsaassusaannik qaf-fassaaneq
- kigutiginneq nerisallu eqqarsaatigalugit iliuuseqarsinnaanermik siuarsaaneq

Tikkuussissutit

Meeqqat 6-nik ukiullit putoqanngitsunik kigutillit amerlassusii

Meeqqat 6-nik ukiullit 2007-mi 27 %-ii putoqanngillat. Meeqqat 6-nik ukiullit putoqanngitsut 2012-mi 50 %-unissaat anguniagaavoq.

Suliniutit

Kalaallit Nunaanni Caries pillugu periaasissami, piffissami 2008 – 2012 ingerlanneqartussamik sanasoqarnikuuvoq. Caries pillugu periaasissaq immikkoortut makku pillugit pingaarnertut pilersaarutitut pissusissamisuuginnartumik malittarinninneruvoq: Kigutit peqqissusaannik nalunaarsuineq, kigutit peqqissuunissaannik anguniakkat oqaasertaliorneqarnerat aammalu pinaveersaartitsinermi peqqinnermillu siuarsaanermik annertuumik suliniuteqarneq. Periaasissap ingerlatseriaaseq imaattoq atorlugu meeqqat kigutaannik misissortinnissaannut aggersartassavai: Kingusinnerpaamik 1. januar 2008 meeqqat 8-nik qaammatillit, 6 aamma 12 missaannik ukiullit immikkut, saniatigullu aamma meeqqat allat tamarmik periaaseq maannamut atuuttoq malillugu ukiut tamaasa aggersarneqartassapput.

Peqqinnissaqarfimmik aqutsivik suleqatigalugu april 2007 aallarnerfigalugu “Ulloq kigutigissarfik” eqqunneqarpoq. Siunertarineqartoq tassaavoq kigutinik eqqiluisaartitsinerup pingaassusianut eqqumanerulernissaq. Siunissami ulloq ukiut tamaasa malunnartinneqartassa.

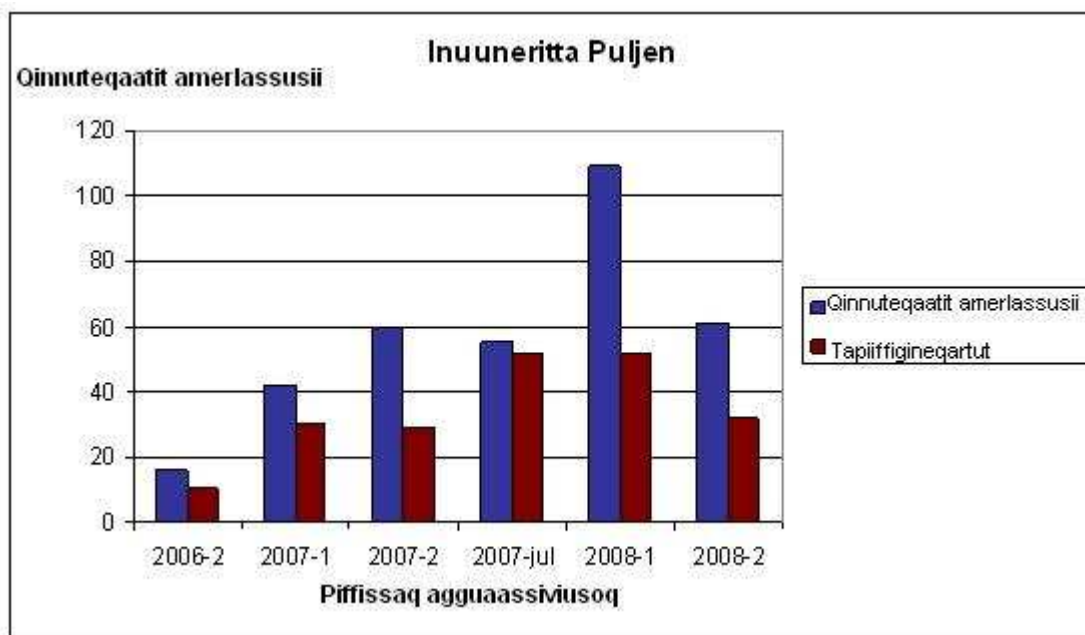
Caries pillugu paasisitsiniaaneq 2007-mi aallartinneqarpoq 2008-milu aamma ingerlassalluni. Paasisitsiniaaneq TV-kkut takusassiaaqqanik, assiliarsuarnik saqqarmiuqaqqanillu ima-qarpoq.

Inuuneritta Pulje

2006-miit 2008-mut agguaassinerit

Inuuneritta Puljen-imi siunertarineqartoq tassaavoq Inuuneritta aallaavigalugu pinaveersaartitsinermi peqqinnermillu siuarsaanermik pilersitsinerit/suliniutit tapiiffigineqartarnissaat. Suliniutit meeqqanik, inuusuttunik utoqqaanerusunillu tunaartaqartut, najugarisani inuiaqatigiinni aammalu suliat akimorlugut peqqinnissamut, inooqatigiinnermut kulturimullu tunngasutigut ingerlanneqartussat immikkut pingaartinneqarput.

Puljemit ukiumut marloriarluni aningaasanik agguaassisoqartarpoq – upernaakkut ukiakkullu. Siullermeerluni agguaassineq 2006-mi ukiakkut pivoq, saniatigullu aamma 2007-mi novemberimi juullimut atatillugu agguaassisoqarluni. Agguaassineri kingullermi, juullimut atatillugu aacqissuussat pujornarfiunatillu imigassartorfiunngitsut, ikinngutigiiinnermik ilaqutariinnilu kinguaariit ataqatigiinnerisa pituttuisinnaasut tapiiffigineqarnissaat siunertarineqarpoq.

Figur 2. 2006-miit 2008-mut qinnuteqartut tamarmik amerlassusii (■) aamma agguaassineri ataasiakkaani qinnuteqaatit tapiiffigineqartut amerlassusii (■). Agguaassinerit tassaapput upernaakkut ukiakkullu agguaassinerit.

Suliniutigineqarsimasunik nalilersuinerit maannamut qinnuteqartut akornanni nammineq piumassuseq malillugu nassiunneqartarput, 2008-mi agguaassineri siullermi akuersisutini skemanik nalilersuiffissanik, tapiiffigineqalersinnani immersorneqartussanik nassiunneqartussanillu ilanngussisoqartalissaaq. Taamaalillutik siusinnerusukkut qinnuteqarsimasut tapiiffigineqarsimasullu nalilersuineri qinnuteqaatit nutaat nalilerneqarnerini ilanngunneqartassapput.

Suleqatigiinnissamik isumaqatigiissutit

Suleqatigiinnissamik isumaqatigiissutit tassaavoq illuatungeriit marluk imaluunniit amerlanerusut ataatsimoorullugu suliniummik allaaserineqarsimasumik piffissamilu aalajangersimasumi ingerlanneqartussamik naligiillutik atsioqatigiiffiat. Inuunerittap suliffeqarfinnik, kattuffinnik, peqatigiiffinnik, sullivinnik, immikkut ilisimasalinnik, namminersortunik allanilluunniit, peqqinnissamik siuarsaanissamut aamma/imaluunniit nappaatinik pinaveersaartitsinermut aalajangersimasumik suliniuteqarnissamut isumassarsisimasumik suleqateqarnissani kissaatigaa. Isumaqatigiissummi illuatungeriit akornanni nammineq piumassuseqarfigalugu pitsaasumik suleqatigiinnissaq naatsorsuutigineqarpoq.

2008-mi suleqatigiinnissamut isumaqatigiissuteqarfigineqarput:

Ulloq	Suliffeqarfik /kattuffik	siunertaq
20. feb.	Tuissami Atuartut annerit	Atuartut pujortartartut pujortartarunnaarnissaat pujortarnerlu ajortut pujortartalissanngitsut
26. nov.	MIPI – Meeqqat Inuusuttullu Pillugit Ilisimasaqarfik	Meeqqat inuusuttullu pillugit saqqummersitsinissaq

Tabel 14. Inuunerittap suliffeqarfiillu imaluunniit kattuffiit akornanni suleqatigiinnissamik isumaqatigiissutit 2008-mi atsiorneqartut.

PAARISA

PAARISAp Kalaallit Nuaanni innuttaasut peqqissumik inuuneqarnek pitsaasumillu inuusaaseqarnek pilluigt ilisimasaqalersissavai anguniagassaanullu periusissaannik tunissallugit.

PAARISAp anguniagai suliassaalu Inuunerittami Innuttaasut Peqqissuunissaanik suliniummit aamma Nunarsuarmi peqqinnissamat suliniaqatigiiffiup WHO-p Ottawa aamma Bangkok Chartre-mit aalajangerneqarput.

Skematisk oversigt over PAARISA's mission, vision og strategi

Oqariartuut	PAARISA nuna tamakkerlugu innuttaasut peqqissusaannik siuarsaanermi qitiuvoq. Suliffeqarfimmi pingaarnersaq tassaavoq peqqinnermik siuarsaanermik aamma pinaveersaartitsinermi suliniutinik suliaqarnek aammalu piffinni assigiinngitsuni peqqinnermik siuarsaanermi qitiusumik suliaqarnek ataqatigiissaarineq.
Takorluugaq	<p>PAARISA suliffeqarfiuvoq pilersitsiviusoq aamma ilisimasaqarfiuvoq, Inuuneritta pillugu pissusissamisoorumik suliassanik inaarsinermi qitiuvoq.</p> <p>PAARISAp peqqinnermik siursaaneq pinaveersaartitsinerlu pillugit ilisimasat pigineqareersut inuaqatigiinnut iluaqutaanerisa annertusarnissaat sulissutigaa.</p> <p>Peqqissuuneq timikkut, tarnikkut inooqatigiinnermilu iluarusunnevoq, tassaaginnarani napparsimalluni sulinnginneq.</p>
Periusissat	<p>PAARISAp Inuunerittami suliniuteqarfiusuni periusissat ilusilersortarpai. Suliniutit tamarmik ilisimasat misissuinernit tunngaveqartut aammalu peqqissuseq pillugu perorsaanermi eqqarsariaaseq aallaavigalugit tunngavilersorneqartarput. Sammisat innuttaasut iliuuseqarsinnaaneramik annertusaasutut tikkuussisut aamma ilisamat aallaavigalugit iluarsartuussilluni pilersaarusiortoqartarpoq, aammalu peqqinnissakkut ajornartorsiutaasinaasut pillugit isiginneriaatsinik ileqqullu pillugit oqallinnernik pilersitsisarlu.</p> <p>PAARISAp sammisani periusissatut suliniutai makkuninnga imaqarput:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ilisimasat akimorlugit sulisinnaaneq - takorluukkat - piaartumik suliniuteqarnek - peqataatitsilernek - paasissutissiineq - naleqassutsit - suleqatigiinnerit

PAARISA-mi sulisut

2008-mi PAARISA-mi inuit makku atorfeqarput

- Immikkoortumi pisortaq Bodil Karlshøj Poulsen
- Allaffimmioq Miki Willumsen
- Siunnersorti Sofie Jessen
- Siunnersorti Anita Johansen
- Siunnersorti Berti Bourup
- Siunnersorti Julie Dorph Lyberth
- Inuunerittami AC-fuldmægtigi Bolatta Vahl
- Nerisqaqarnermit siunnersorti Anna Rask Lyngø (01.03.08-mit)
- Suliniummik ataqatigiissarisooq Jette Eistrup
- Suliniutinik ataqatigiissarisooq Lone Nukaaraq Møller
- Suliniutinik ataqatigiissarisooq Birgit Hansen (01.11.08-mit)

Taakku saniatigut 2008-mi uku PAARISA-mut attuumassuteqarput

- TNI-mi ilinniartooq Dorthea Mathæussen (24/11 2007-miit)

PAARISA

PAARISAp Kalaallit Nuaanni innuttaasut peqqissumik inuuneqarnek pitsaasumillu inuusaaseqarnek pilluigt ilisimasaqalersissavai anguniagassaanullu periusissaannik tunissallugit.

PAARISAp anguniagai suliassaalu Inuunerittami Innuttaasut Peqqissuunissaanik suliniummit aamma Nunarsuarmi peqqinnissamat suliniaqatigiiffiup WHO-p Ottawa aamma Bangkok Chartre-mit aalajangerneqarput.

Skematisk oversigt over PAARISA's mission, vision og strategi

Oqariartuut	PAARISA nuna tamakkerlugu innuttaasut peqqissusaannik siuarsaanermi qitiuvoq. Suliffeqarfimmi pingaarnersaq tassaavoq peqqinnermik siuarsaanermik aamma pinaveersaartitsinermi suliniutinik suliaqarnek aammalu piffinni assigiinngitsuni peqqinnermik siuarsaanermi qitiusumik suliaqarnek ataqatigiissaarineq.
Takorluugaq	<p>PAARISA suliffeqarfiuvoq pilersitsiviusoq aamma ilisimasaqarfiuvoq, Inuuneritta pillugu pissusissamisoortumik suliassanik inaarsinermi qitiuvoq.</p> <p>PAARISAp peqqinnermik siursaaneq pinaveersaartitsinerlu pillugit ilisimasat pigineqareersut inuaqatigiinnut iluaqutaanerisa annertusarnissaat sulissutigaa.</p> <p>Peqqissuuneq timikkut, tarnikkut inooqatigiinnermilu iluarusunnevoq, tassaaginnarani napparsimalluni sulinnginneq.</p>
Periusissat	<p>PAARISAp Inuunerittami suliniuteqarfiusuni periusissat ilusilersortarpai. Suliniutit tamarmik ilisimasat misissuinernit tunngaveqartut aammalu peqqissuseq pillugu perorsaanermi eqqarsariaaseq aallaavigalugit tunngavilersorneqartarput. Sammisat innuttaasut iliuuseqarsinnaaneramik annertusaasutut tikkuussisut aamma ilisamat aallaavigalugit iluarsartuussilluni pilersaarusiortoqartarpoq, aammalu peqqinnissakkut ajornartorsiutaasinaasut pillugit isiginneriaatsinik ileqqullu pillugit oqallinnernik pilersitsisarlu.</p> <p>PAARISAp sammisani periusissatut suliniutai makkuninnga imaqarput:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ilisimasat akimorlugit sulisinnaaneq - takorluukkat - piaartumik suliniuteqarnek - peqataatitsilernek - paasissutissiineq - naleqassutsit - suleqatigiinnerit

Ataatsimeersuarnerni aamma ataatsimiinnerni peqataanerit

Ataatsimeersuarnerit/ataatsimiinnerit	Qaammat	Peqataasoq
NRK aqutsisut ataatsimiinnerat	Januar	Berti Bourup
Nappaatit tuniluuttartut pillugit ilisimatusartut ataatsimeersuarnerat, Nuuk	Marts	Bodil Karlshøj Poulsen
Imigassaq pillugu ataatsimeersuarneq, Roskilde	April	Berti Bourup
Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissuunissaanut tunngasunik ilisimatusarnermut isumasioqatigiinneq	April	Lone N. Møller
UIO, Imminut toqunnissamik pinaveersaartitsineq, Oslo	April	Jette Eistrup
NFBO ataatsimeersuarneq	Maj	PAARISA
Meeqqat ataatsimeersuarnerat Sisimiuni	Juni	Bodil Karlshøj Poulsen Berti Bourup
Nordic Public Health Conference, Sverige	Juni	Bodil Karlshøj Poulsen Anna Rask Lyng
Ph.d. isumasioqatigiinneq, Kangerlussuaq	September	Lone N. Møller
Nunat avannaarliit aanngajaarniutit pillugit isumasioqatigiinnerat, Sverige	September	Berti Bourup
Nunat avannarliit ikiaroorartut pillugit isumasioqatigiinnerat, Sverige	September	Bodil Karlshøj Poulsen
NFBO siulersuisut ataatsimiinnerat	September	Anita Johansen
Fødevarestyrelsep ataatsimeeqqaatiginera	September	Anita Johansen Anna Rask Lyng
Meeqqat inuusuttullu pualasuut pillugit isumasioqatigiinneq	December	Anita Johansen Anna Rask Lyng

Angalanerit

Kommune	Siunertaq	Qaammant	Angalasoq
Sisimiut	Siunnersortip tikeraarnera aamma pujortarunnaartitsinermi ilitersuisutut pikkorrissaaneq	Januar	Sofie Jessen
Kangerlussuaq	Siunnersortip tikeraarnera	Januar	Bolatta Vahl Lone N. Møller
Narsaq	Siunnersortip tikeraarnera	Februar	Lone N. Møller Bolatta Vahl
Paamiut	Siunnersortip tikeraarnera	Februar	Bolatta Vahl
Sisimiut	Siunnersortip tikeraarnera aamma pujortarunnaartitsinermi ilitersuisutut pikkorrissaaneq	Februar	Sofie Jessen
Nanortalik	Siunnersortip tikeraarnera aamma pujortarunnaartitsinermi ilitersuisutut pikkorrissaaneq	April	Sofie Jessen
Maniitsoq	Siunnersortip tikeraarnera pikkorrissaanerlu	Juni	Julia Dorph Lyberth
Tasiilaq	Imigassamik atornerluinermik katsorsaariaatsimik ilitarsititsineq	August	Bodil Karlshøj Poulsen
Qeqertarsuaq	Siunnersortip tikeraarnera	September	Lone N. Møller Bolatta Vahl
Ilulissat	Siunnersortip tikeraarnera	September	Lone N. Møller Bolatta Vahl
Tasiilaq	Siunnersortip tikeraarnera	Oktober	Julia Dorph Lyberth
Tasiilaq	Siunnersortip tikeraarnera	Oktober	Berti Bourup
Qaanaaq	Komitiip suliaanik naliliineq	November	Bodil Karlshøj Poulsen
Qaanaaq	Siunnersortip tikeraarnera	November	Berti Bourup
Sisimiut	Tidlig indsats	December	Birgit Hansen
Ilulissat	Avannaani pitsaaliuinermik siunnersortit ataatsimiinernerat	December	Sofie Jessen

NASSUIAAT: Siunnersortip tikeraarnerani innuttaasunik, najukkani pinaveersaartitsinermut ataatsimiitsitalianik, politikerinik peqqinnissaqarfinnillu ataatsimiititsisoqarsinnaavoq.

Pikkorissarnerit/Ilinniaqqinnerit

Pikkorissarnerit/Ilinniaqqinnerit	Qaammat	Pikkorissartoq/Ilinniaqqittoq	
Suliniutinut aqutsinermut pikkorissarneq	Januar	Lone N. Møller	
Supervisionimik ilinniarneq	Januar	Julia Dorph Lyberth	
Kalaallisut pikkorissarneq	Marts	Lone N. Møller	
Supervisionimik ilinniarneq	Marts	Julia Dorph Lyberth	
Access nalinginnaasoq	Marts	Lone N. Møller	
Access annertusagaq	Marts	Lone N. Møller	
Siunnersorit meeqqanik oqaloqateqar-sinnaannermit pikkorissarnerat	April	Anita Johansen	
Livsliniemi pikkorissarneq	Maj	Jette Eistrup Dorph Lyberth	Julia
Supervisionimik ilinniarneq	Maj	Julia Dorph Lyberth	
DPU	September	Sofie Jessen	
Pujortarunnaartitsinermit ilitsersuisutut pikkorissarneq		Anna Rask Lynge	
Nordic School of Public Health, MPH	Oktober	Bodil Karlshøj Poulsen	
DPU		Sofie Jessen	
Pujortarunnaartitsinermit suliallit ilinniaqqinnerat, Sund By-netværket, Nyborg		Sofie Jessen	
Kinguaassiutigut atornerluisarnerit pinaveersaartinniarlugit pikkorissarneq	November	Bolatta Vahl	
DPU	November	Sofie Jessen	
Nordic School of Public Health, MPH	December	Bodil Karlshøj Poulsen	

- Bjerregaard, Peter, 2004.** Folkesundhed i Grønland. – INUSSUK – Arktisk forskningsjournal 1.
- Bjerregaard, Peter & Inger Katrine Dahl-Petersen, 2008.** Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005-2007. Levevilkår, livsstil og helbred. – SIF's Grønlandsskrifter nr. 18. Statens Institut Folkesundhed, Syddansk Universitet.
- Curtis, Tine, Helmer Bøving Larsen, Karin Helweg-Larsen, Cecilia Petrine Pedersen, ingelise Olesen, Kristian Sørensen, Marit Eika Jørgensen & Peter Bjerregaard, 2006.** Unges trivsel i Grønland 2004. – INUSSUK – Arktisk forskningsjournal 1.
- Direktoratet for Erhverv, Landbrug og Arbejdsmarked, 2004.** Fødevarepolitisk redegørelse 2004. – EM 2004/60, INSP J.nr. 47.90.
- Nunatsinni Nakorsaaneqarfik, 2007.** Ukiumoortumik nalunaarusiaq 2006.
- Nunatsinni Nakorsaaneqarfik, 2009.** Oqaloqatigineratigut.
- Enoksen, Regine, 2008.** Saaffiginnitarfiit Qimarnguillu Kattuffiat.
- Grønlands Politi, 2007.** Politiets virksomhedsberetning 2006.
- Grønlands Politi, 2008.** Politiets virksomhedsberetning 2007.
- Grønlands Politi, 2009.** Politiets virksomhedsberetning 2008.
- Naatsorsueqqissaartarfik, 2008.** Statistikbankimit tigusat.
- Lynge, Lona & Avijâja Absalonsen, 2008.** Meeqqat inuusuttullu pillugit kisitsisitigut paasissutissat. – MIPI-Meeqqat Inuusuttullu Pillugit Ilisimasaqarfik.
- Niclasen, Birgit, Katja Løngaard, Laila Kærgaard Laursen & Christina Schnohr, 2007.** Sundhed på toppen – resultater fra Health behaviour in School-aged Children (HBSC) undersøgelsen i Grønland i 2006. – INUSSUK – Arktisk forskningsjournal 1.
- Nielsen, Anni Brit Sternhagen & Peter Bjerregaard, 2008.** Færre rygere i Grønland - Fald i rygning fra 1993 til 2007 er ens uanset uddannelsesniveau. Ugens tal for Folkesundhed, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk universitet. - Levevilkår, livsstil og sundhed i Grønland 2005-2007. Udkommer august 2008.
- Pedersen, Cecilia Petrine, Inger Dahl-Petersen & Peter Bjerregaard, 2007.** Notat om børn og unge med god trivsel. – MIPI-Videnscenter om børn og unge.
- Pedersen, Cecilia Petrine, Inger Dahl-Petersen & Peter Bjerregaard, 2007.** Notat om selvmordstanker og selvmordsforsøg blandt unge i Grønland. – MIPI-Videnscenter om børn og unge.
- Senécal, Sacha, 2007.** Mortality surveillance in Inuit Nunaat: A geographic based approach. – Præsentation ved konferencen the Third Annual Symposium of the Population, Work and Family Collaboration, Ottawa, 13.-14. December.
- Siegstad, Grethe, 2008.** Krisecenter under børne- & familieafdelingen, Nuup Kommunea, Nuuk.